

Вовк М.П. Подвижницька діяльність українських учених-педагогів як чинник розвитку української фольклористики наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст. / М.П. Вовк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 42. – К.- Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. – С. 15-21.

**М.П. Вовк,
м. Київ, Україна**

УДК 37.091.12.011.3-051-043.86:398 («50» XIX – «10-40» XX)

**ПОДВИЖНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ-
ПЕДАГОГІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ
ФОЛЬКЛОРИСТИКИ НАПРИКІНЦІ XIX – У ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ
XXСТ.**

У 1902 – 1950 рр. наукова, видавнича, просвітницька, культурна діяльність українських подвижників визначила загальнокультурний контекст поступу української науки і освіти. Організація наукових українознавчих осередків, заснування періодичних видань з фольклористично-етнографічної проблематики, ініціативи у створенні українознавчих кафедр, упровадження українознавчих курсів в університетську практику, спонукальна діяльність у напрямі науково-фольклористичних, краєзнавчих пошуків студентської молоді – ці та інші кроки у процесі становлення української фольклористики ініціювали національно свідомі та європейськи зорієнтовані діячі: М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, О. Роздольський, К. Квітка та ін.

Громадська, наукова діяльність **Михайла Петровича Драгоманова** (1841 – 1895) була пов'язана з Київським університетом. З 1859 р. він навчався на історико-філологічному факультеті, брав участь у діяльності студентського гуртка під керівництвом В. Антоновича: «Він брався за етнографічний матеріал, лаштував збірники пісень, які виходили трохи згодом за його та проф. Антоновича редакцією, в студентському гуртку читав

реферат про «Становище жінки в українській народній сім'ї», увагу його притягала до себе Галичина з її живим культурним і літературним рухом» [323, с. 91]. У 1870-х рр. М. Драгоманов розробив курс із стародавньої історії та представив на обговорення університетської ради лекційні матеріали з історії первісної культури, міфологічного та фольклорного етнічного досвіду. Він брав активну участь у громадсько-культурному житті: був членом Південно-Західного відділу Російського Географічного товариства, читав лекції з фольклорно-етнографічної проблематики, редагував твори М. Максимовича, збирав рукописні матеріали. Через політичну «неблагонадійність» М. Драгоманов був змушений припинити викладацьку діяльність в університеті та виїхати за кордон. Перебуваючи у Софії (Болгарія), працюючи викладачем історико-філологічного факультету Софійського університету, він активно співпрацював з українськими діячами, педагогами, науковцями. Наслідком професійного спілкування з І. Франком стало використання у вітчизняному гуманітарному просторі, в освітньому середовищі поняття «фольклорист», яке у 1870-х рр. у Західній Європі вживалось для номінування фахівців, дослідників народної словесності [346]. У результаті листування з І. Франком це поняття, його похідні, зокрема, й поняття «фольклористика», почало у 1880-х рр. з'являтися на сторінках періодичних видань, в авторських розвідках. Найвагоміші праці з проблем обґрунтування сутності поняття «фольклористика», його теоретико-методологічних засад на межі XIX – XX ст. – це авторитетні видання за авторством М. Сумцова, І. Франка, А. Лободи, В. Гнатюка, Ф. Колесси та ін.

Одним із перших реформаторів у галузі вивчення народної словесності в університетській практиці був **Михайло Сергійович Грушевський** (1866 – 1934). Йому належить першість в обґрунтуванні необхідності заснування українознавчих кафедр при університетах, кафедр етнографії у періодиці. За рекомендацією В. Антоновича М. Грушевський обійняв посаду професора кафедри всесвітньої історії зі спеціальним оглядом історії Східної Європи при Львівському університеті, тривалий період очолював Наукове

товариство імені Тараса Шевченка у Львові (1897 – 1914), заснував при ньому ряд секцій, зокрема, етнографічну, сприяв відкриттю Українського наукового товариства в Києві, «невтомно проводив у Львові та Києві найширшу редакційно-видавничу (редагував «Записки НТШ», «Літературно-науковий вісник», «Україну». – М.В.) й викладацьку роботу, заснувавши свою історичну школу» [308, с. 21]. Її формували такі особистості: М. Кордуба, В. Герасимчук, І. Джиджора, І. Крип'якевич та ін.

У становлення професійних засад розвитку української фольклористики у контексті її професіоналізації та інституалізації визначний внесок було здійснено інституціями, ініціатором створення яких був М. Грушевський (семінарії примітивної культури Українського Соціологічного Інституту, Культурно-історична комісія, Комісія історичної пісенності при ВУАН) упродовж 1910 – 1920-х рр. Наукова, просвітницька діяльність цих установ підпорядковувалась, за словами М. Грушевського, об'єднанню дослідників для інтенсивної праці над розв'язанням основного завдання – «детальне, можливо, скрупульозне, методичне дослідження українського фольклорного, нового і давніше зібраного матеріалу під кутом реконструкції старого світогляду і соціальних принципів за поміччю літературного і побутового матеріалу – виявлення в нім переживань старого світогляду і соціальних відносин» [131, с. 118-122]. М. Грушевський був ідейним натхненником фольклористичного та етнографічного руху в Україні.

До знакових постатей в українському культурно-науковому контексті другої половини ХІХ – перших десятиліть ХХ ст., яких Г. Сокіл слушно номінувала «організаторами і поводитирами на ниві фольклористики», належав **Іван Якович Франко** (1856 – 1916) [460, с. 220].

Професійне становлення І. Франка пов'язане з Львівським університетом (хоча він не був викладачем, але став організатором етнографічного гуртка при Академічному студентському братстві університету) та Науковим товариством імені Тараса Шевченка (був його дійсним членом, членом філологічної та історично-філософської секцій,

«першим і довголітнім головою Етнографічної комісії НТШ») [460, с. 221]. Його зацікавленість фольклором зароджувалась у родині, кристалізувалась у студентські роки (Львівський, Чернівецький, Віденський університети). Науково обґрунтовані підходи до аналізу фольклорного матеріалу були реалізовані у процесі професійної фольклористичної діяльності. Т. Руда зауважила, що вчений написав понад п'ятдесят фольклористичних досліджень, опублікував понад сто рецензій на книжки слов'янських збирачів і дослідників фольклору [422, с. 4]. Проблематика наукових праць ученого присвячена питанням розвитку української фольклористики у зв'язку зі слов'янською фольклористичною думкою, засвідчила теоретичну обґрунтованість засад провідних науково-фольклористичних шкіл – культурно-історичної, міфологічної, антропологічної, психологічної.

В історію становлення фольклористики І. Франко увійшов як активний збирач зразків усної народної словесності (упродовж всього життя він зібрав понад 400 пісень, близько 300 коломийок, понад 90 зразків народної прози, упорядкував 31 тис. паремій). Г. Сокіл слушно зазначила, що збірник «Галицько-руські народні приповідки» в упорядкуванні І. Франка став «епохальним дослідженням загальноєвропейського масштабу, хоча в ньому представлений регіональний матеріал» [460, с. 227]. Праці, професійний досвід І. Франка здійснили трансформаційний вплив на процес вивчення фольклору майбутніми філологами та істориками в умовах університетської освіти – насамперед сприяли поглибленому аналізу фольклорних зразків у вимірах науково детермінованого методологічного інструментарію, у напрямі порівняльно-історичних студій з народною словесністю слов'ян, залучення студентської молоді у «живе» фольклорне середовище. Це зокрема чисельні випуски «Етнографічного збірника», який видавало НТШ наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст.

Багатовекторна професійна діяльність І. Франка в українській і слов'янській фольклористиці мала наслідком утвердження теоретико-методологічних засад науково-фольклористичних шкіл, участь у заснуванні

авторитетних фольклорно-етнографічних видань, які засвідчили обґрунтування акмеологічних засад розвитку фольклористики, аксіологічно орієнтований педагогічний вплив на студентську молодь у напрямі збирання, інтерпретації, аналізу фольклорно-етнографічного матеріалу. З постаттю І. Франка пов'язаний процес розвитку української фольклористики у напрямі європейського наукового і культурного поступу, що, безумовно, впливало на процес вивчення теорії, історії фольклористики, етнографії, жанрології і поетики фольклору у класичних університетах.

В історії української фольклористики, становлення традицій освітньої практики вивчення фольклору постать **Осипа Івановича Роздольського** (1875 – 1945) асоціюється з активізацією фольклорно-збиральницької діяльності, з інтенсифікацією видання фольклорних матеріалів, періодики у межах діяльності Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Фундаментальним результатом експедиційно-збиральницької і наукової роботи О. Роздольського стало видання збірників: «Галицько-руські народні казки» (1895 – 1899), «Галицькі народні новели» (1900), «Галицько-руські народні мелодії» (у 2-х тт., 1906 – 1908 рр.). Упродовж 1900 – 1936 рр. він записав декілька тисяч народних пісень з мелодіями, вперше серед українців використовуючи фонограф [382, с. 126]. О. Роздольський співпрацював з І. Франком, В. Гнатюком, Ф. Колесою, С. Людкевичем, К. Квіткою та ін.

Педагогічна діяльність О. Роздольського була пов'язана з гімназією у Коломиї, з чоловічою гімназією у Перемишлі, Українським інститутом для дівчат, Академічною гімназією Львова. Останній навчальний заклад був свого часу «кузнею свідомої націоналістичної молоді», до чого безпосередньо долучився О. Роздольський. Результативною була його діяльність у межах Наукового товариства імені Тараса Шевченка як укладача фольклорних збірників, як упорядника періодичних видань, збірників фольклорних творів, зібраних відомими діячами. У 1926 р. О. Роздольського було обрано членом Етнографічної комісії ВУАН. Її засновник А. Лобода вважав, що портрет О. Роздольського повинен бути виставлений у

Всеукраїнській Академії наук [459, с. 21-22]. Після ліквідації НТШ О. Роздольський разом з Ф. Колесою став натхненником діяльності львівського філіалу Інституту фольклору АН УРСР, зокрема, у напрямі організації експедицій Львівщиною. Науково- і педагогічно-фольклористична діяльність О. Роздольського засвідчує багатогранний талант організатора експедицій, укладача фольклорних текстів, педагога, який спрямовував учительський талант на формування національно свідомої молоді через педагогічну дію засобами фольклорного слова.

З іменем **Володимира Михайловича Гнатюка** (1871 – 1926) пов'язаний поступ української фольклористики: дослідники вважають його «першим українським професійним фольклористом, який підніс усну словесність до рангу самостійної наукової дисципліни, тісно зв'язаної з етнографією, літературознавством і мовознавством» [460, с. 230]. В. Гнатюк – фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, громадський діяч, член-кореспондент Петербурзької Академії наук, член ВУАН, член Празької, Віденської, Російської академії наук, перший і довголітній секретар, голова Етнографічної комісії, секретар Наукового товариства імені Тараса Шевченка, редактор видань НТШ (близько 60 томів «Етнографічного збірника» і «Матеріалів для української етнології», «Літературно-наукового вісника»), директор «Української видавничої спілки». У студентські роки, навчаючись на філософському факультеті Львівського університету, він перебував під опікою І. Франка і М. Грушевського, що, звичайно, визначило пріоритети його майбутньої професійної діяльності. Особливою є його роль в організації фольклорно-етнографічних експедицій на Закарпатську Україну: він, за оцінками Г. Сокіл, «відкрив для української культури ці території», «зробив багато для пробудження громадської діяльності та зближення закарпатських українців із Західною та Наддніпрянською Україною» [460, с. 231]. Завдяки його дієвій життєвій позиції, науково-дослідницькій діяльності активізувалась наукова, збиральницька та видавнича діяльність у галузі фольклористики. Про це свідчать його шеститомні «Етнографічні

матеріали з Угорської Руси», збірники «Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки про лірників», «Колядки і щедрівки», корпус гаївок і веснянок («Матеріали до української етнології», Т. XII), три томи коломийок, «Галицько-руські народні легенди», три томи демонологічних оповідань, «Народні оповідання про опришків», збірник «Галицько-руських анекдотів», «Українські народні байки (звіриний епос)». М. Яценко, досліджуючи фольклористичну діяльність В. Гнатюка, акцентував увагу на його внеску у розвиток слов'янської фольклористики, адже, досліджуючи болгарський, словацький, сербський, чеський фольклор, учений представляв «прогресивну українську фольклористику того часу (1910 – 1920-х рр. – М.В.), яка розвивалась у тісному зв'язку і співробітництві з наукою всього слов'янства» [561, с. 271].

Доробок талановитого організатора фольклористичного руху в Україні є унікальним джерелом «живого» фольклорного слова, що сприяло розвитку української фольклористики, її джерелознавчого напрямку. У прагматичному вимірі праці В. Гнатюка були систематизованими розвідками, що становили корпус навчально-методичного забезпечення вивчення фольклористичних, етнографічних дисциплін на історико-філологічних факультетах класичних університетів. Водночас його діяльність спрямовувалась на централізацію фольклорно-етнографічної збиральницької діяльності в Україні, що визначило одну з провідних тенденцій розвитку української фольклористики у період з 1902 – 1950 рр. – централізацію фольклористичних досліджень в Україні.

Становлення етномузикознавчого напрямку в українській фольклористиці пов'язане з постаттю **Климентія Васильовича Квітки** (1900 – 1953), науково-методологічна, педагогічна діяльність якого у зв'язку з політичною заангажованістю за радянських часів почала цілісно вивчатись в останні десятиліття ХХ ст. Закінчивши Музичне училище Київського відділення Російського музичного товариства у Києві, він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, після закінчення

якого працював концертмейстером хору цього навчального закладу. Активізація науково-дослідницьких пошуків К. Квітки пов'язана з періодом роботи керівником Кабінету музичної етнографії ВУАН (1922), а також з викладанням у Київському вищому музично-драматичному інституті імені М. Лисенка. З 1933 р. К. Квітка читав курс музики народів СРСР у Московській консерваторії, з 1936 р. керував фольклорною секцією Науково-дослідного інституту при консерваторії, там заснував Кабінет вивчення музичної творчості народів СРСР.

О. Юзефчик, дослідивши внесок Кабінету музичної етнографії ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики (1922 – 1935), зауважила, що «у перші десятиліття ХХ ст. К. Квітка опублікував декілька своїх статей (за сучасною термінологією – інноваційного спрямування. – М.В.): «Дещо про вірменську народну музику» (1903), «Новітня українська музична етнографія» (1912) та ін. У 1922 р. вийшов фундаментальний збірник дослідника «Українські народні мелодії», який підсумував усю збиральницьку діяльність К. Квітки, починаючи з 1896 р. і закінчуючи 1921 р.» [557, с. 8]. К. Квітка спочатку один, а потім разом зі співробітниками Кабінету (В. Харковим, М. Гайдаєм, М. Береговським) активізували фольклористичну роботу в кількох напрямках (збиральницькому, дослідницькому, педагогічному, пропагандистському). У 1920-х рр. учений видав друком ряд праць («Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів. Ритмічні форми АВВА в будові строфи» (1923), «Вступні uwagi до музично-етнографічних студій» (1924), питальник «Професіональні народні пісні й музиканти на Україні» (1924), «Первісні тоноряди» (1926) та ін.), у яких було окреслено провідні засади українського і слов'янського етномузикознавства, узагальнено методи дослідження музичного фольклору на засадах історико-порівняльного методологічного інструментарію, систематизовано історичний музичний досвід тощо. Доробок К. Квітки засвідчив професійний підхід до дослідження фольклорних текстів, ритміки і мелодики народних пісень, діяльності професійних музикантів, що заклало основи науково

обґрунтованого напрямку української фольклористики (етномузикознавства), визначило професійні засади фольклористичних студій, сприяло оновленню змісту підготовки майбутніх філологів, фольклористів, етномузикознавців. Працюючи у Археологічному інституті та Вищому музичному інституті імені М. Лисенка, К. Квітка сприяв «створенню фондів фотоілюстрацій, хрестоматій, першим запровадив курс порівняльного музикознавства» [467, с. 7].

А. Сторожук, проаналізувавши творчу і педагогічну спадщину К. Квітки з позицій актуальності для сучасної освітньої практики, охарактеризувала його особистісні та професійні якості, їх вплив на професійне становлення майбутніх фахівців: «Його психологія і характер вченого чинили внутрішній спротив нормативному викладові, вимогам підручничкової однозначності істин... К. Квітка ніколи не прагнув знизити науковий рівень власних лекцій до ступеня розуміння середнього студента. Він не прямо, а самим змістом та проблематикою вимагав від слухачів «підтягатися» до його рівня. Зрозуміло, це потребувало від студентів великої самостійної, самовідданої праці» [467, с. 40]. К. Квітка орієнтувався на талановиту молодь, на аксіологічно зорієнтованого на подальшу професійну діяльність етномузиколога, фольклориста, що стало вагомим внеском у професіоналізацію фольклористичної галузі у 1902 – 1950 рр.

А. Іваницький, видавець «Коментаря» К. Квітки до збірника «Українські народні мелодії», переконаний, що вплив збірника на «розвиток вітчизняної музично-фольклористичної думки, на фольклоризм національної професійної музики 1920 – 1930-х рр. не має аналогів у світовій літературі», а його «Коментареві» належить «першорядне у світовій етномузикології значення: з його опублікуванням вітчизняна *музично-фольклористична текстологія* як наукова галузь отримує досконале методологічне і практичне керівництво до критики музичних текстів – записів та публікацій» [211, с. 246-247]. Такі оцінки сучасників визначають внесок К. Квітки у розвиток

української етномузикології на засадах функціонального, контекстного підходів, що активно розвиваються у світовому вимірі сьогодення.

Література:

1. Грушевський М. Вступне слово / М. Грушевський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: наук. щорічник / за ред. К. Грушевського, в.о. секр. Культурно-історичної Комісії. – Вип. 1/2. – К., 1926. – С. 118-122.
2. Квітка К.В. Українські народні мелодії: у 2 ч. – Ч. 2: Коментар / [упоряд. та відп. ред. А. Іваницького]: Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – К.: ПоліграфКонсалтинг, 2005. – 384 с., з нотами+фото.
3. Матяш І.Б. Катерина Грушевська: життя і діяльність / Ірина Борисівна Матяш. – К.: Україна, 2004. – 240 с. – (Життя видатних людей).
4. Міяковський В. Звільнення Драгоманова з Київського університету / Володимир Міяковський. – Україна. – 1926. – Кн. 2/3. – С. 90-96.
5. Невидана стаття М.П. Драгоманова про фольклорну літературу // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: наук. щорічник / за ред. К. Грушевського, в.о. секр. Культурно-історичної Комісії. – 1926. – Вип. 1, 2. – С. 118-122.
6. Полек В. Відомі педагоги Прикарпаття: біограф. довідник (до 1939 р.): [у 2 т.] Т. 1 / В. Полек, Д. Дзвінчук, Ю. Угорчак. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. – 202 с.
7. Руда Т.П. Іван Франко – дослідник слов'янського фольклору / Тетяна Петрівна Руда. – К.: Наук. думка, 1974. – 156 с.
8. Сокіл Г. Осип Роздольський: життя і діяльність / Ганна Петрівна Сокіл. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 165 с.
9. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX століття: історикотеоретичний дискурс: [монографія] / Ганна Сокіл. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 588 с.
10. Сторожук А.І. Климент Квітка: людина, педагог, вчений: [монографія] / А.І. Сторожук. – К.: Фенікс, 1998. – 100 с.
11. Юзефчик О.Л. Діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики кінця XIX – першої третини XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво; Оксана Лешиківна Юзефчик / ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. – К., 2000. – 20 с.
12. Яценко М.Т. Володимир Гнатюк (1871-1926): життя і фольклористична діяльність / Михайло Трохимович Яценко. – К.: Наук. думка, 1964. – 287 с.

У статті проаналізовано результати подвижницької діяльності учених-педагогів наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст., що зумовило становлення напрямів української фольклористики (етномузикознавства, текстології, джерелознавства та ін.), кристалізацію провідних підходів до вивчення фольклорного арсеналу культури (контекстного, функціонального, міждисциплінарного, полікультурного), визначило тенденції інституалізації і професіоналізації у вітчизняному фольклористичному середовищі. Доведено, що їхні наукові досягнення, просвітницька робота, педагогічний досвід заклали основи розвитку української фольклористики на професійних засадах, що передбачало обґрунтування методологічного інструментарію збирання і систематизації фольклорного матеріалу, укладання навчально-методичного забезпечення університетських курсів фольклористично-етнографічного спрямування тощо.

Ключові слова: *українська фольклористика, фольклористична спадщина, учені-педагоги, подвижницька діяльність*

В статье проанализированы результаты подвижнической деятельности ученых-педагогов в конце XIX – в первые десятилетия XX в., которые обусловил становление направлений украинской фольклористики (этномузыковедения, текстологии, источниковедения и др.), кристаллизацию ведущих подходов к изучению фольклорного арсенала культуры (контекстного, функционального, междисциплинарного, поликультурного), определило тенденции институализации и профессионализации в отечественной фольклористической среде. Доказано, что их научные достижения, просветительская работа, педагогический опыт заложили основы развития украинской фольклористики на профессиональных принципах, что предусматривало обоснование методологического инструментария сбора и систематизации фольклорного материала, подготовку учебнометодического обеспечения университетских фольклористических и этнографических курсов и т.п.

Ключевые слова: *украинская фольклористика, фольклористическое наследие, ученые-педагоги, подвижническая деятельность.*

In the article the results of selfless activity of scientists-teachers are analysed in the end XIX – in the first decades of XX of century, that stipulated becoming of directions of the Ukrainian specialist (ethnic music, textual criticism, sources and other) in folklore, crystallization of the leading going near the study of folklore arsenal of culture (context, functional, interdisciplinary, multicultural), defined the tendencies of the professionalization and institutionalization in folkloristic area. It is well-proven that their scientific achievements, elucidative work, pedagogical experience was pawned by bases of development of the Ukrainian specialist in folklore on professional principles, that envisaged the ground of methodological tool of collection and systematization of folklore material, conclusion of the

educational methodical providing of university courses of ethnographic for a specialist in folklore aspiration and others like that.

Keywords: *the Ukrainian specialist in folklore, inheritance of specialist in folklore, scientists-teachers, selfless activity.*